

39. מתן תורה – בין הלבני לעמיחי; השבר והקשר

במבטו הפרשני החודר אל שורשי מעמד הר סיני סימן דוד הלבני את שבירת הלוחות; סימן, תפס, התמקד ומיקד, ומתוך השבר הוציא הגות דתית שלעניות דעתי היא אחד הגילויים המרהיבים של פרדוקס השלמות השבורה. השילוב המאפיין את אישיותו של הלבני – נער עילוי בתורה, מוסמך לרבנות השורד את מאוטהאוזן וזוועות אחרות, הופך לחוקר תורה שבעל־פה מקורי והוגה רב־השראה, שומר מצוות (אם כי ברוח האורתודוקסיה האמריקאית, לא תמיד עונה למערכת הציפיות המקובלת במקומותינו), מהלך קסם על רבים. פועל יוצא מכך, הגותו הדתית (הוא היה מעדיף מן הסתם שימוש ב'תיאולוגיה') של הלבני נלמדת ונחקרת; דיון בן שורות ספורות ודאי שאיננו מטיב עמה, ובכל זאת אתיר לנפשי 'לשבור' לי קטע מדבריו, ובלבד שלא אוסיף שבר על שבר:

חז"ל אומרים כי 'אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל' (עירובין נד ע"א). באותו אופן יכולים אנו לומר כי 'אלמלי נשתברו הלוחות, התורה שבעל־פה לא הייתה קיימת'. ההזנחה וההתעלמות המתוארות בסיפור המקראי כגורמים אשר הובילו לשבירת הלוחות על־ידי משה, כמו גם ההזנחה המאוחרת יותר שהובילה, על־פי המסורת, לשבי ולגלות, דרשו מעם ישראל לחיות עם תורה סדוקה ומשוחזרת, שהורכבה משברי לוחות כביכול. תורה זו גדושה באי־בירוח, חוסר ידאות, יש בה חללים והיא זקוקה לתוספות ולהשלמות. התורה שבעל־פה עשויה אם כן להיות תוצאה של התגלות מושלמת ושמורה כהלכה, כפי שטוען הרמב"ם, או... תוצר של צורך היסטורי בהסברים ובפירושים מוסמכים של התורה, אשר מקורם בהתגלות.¹

לדידי, טמונה בדברים תמצית טיעונו. במכלול של מעמד סיני, שבירת הלוחות איננה רק אירוע מטרים לשבירות נוספות ולשברים נוספים בהיסטוריה הממשית והרוחנית שלנו; השבירה היא בעצם לבי־לבו של העניין; אי־אפשר בלעדיה כמו שאי־אפשר בלי השלמות הראשונית של מתן תורה המיוצגת באמצעות לוחות שלמים. השלם הניתן לאנושי – וזהו רעיון ידוע – מחייב את שבירתו; מעמד הר סיני נצחי הוא – וגם זהו רעיון מוכר – וכפי שהנתינה מתמשכת והולכת, כך גם השבירה שרויה בצורת התמשכות; במעין מצב של משתבר והולך. כך, טוען הלבני, נוצרת

1. דוד הלבני, שבירת הלוחות – תאולוגיה יהודית לאחר השואה, ירושלים 2010, עמ' 81.

תורה שבעל פה! לא בכוח נתינה שלמה של ששה סדרים שלמים וכו', אלא בגין הצורך ליצור אותם, צורך שהוא עצמו יונק השראה ועוצמה ממעמד הר סיני וניזון מסמכותו על שבריה וסדקיה. את המשפט הזה ניתן לתמצת במילה אחת – התגלות; ההתגלות שבשבירה.

בשבר עסקינן; שבר הוא מקום פנוי, והשאלה היא מה וכמה ניתן להכיל בו. אנו די מבינים, או למצער, מוכנים לקבל, את השברים שהלבני רומז להם, את הזרמות התיאולוגיות המסעירות הכרוכות בהתמודדות עם השואה. הלבני פותח את ספרו בהצהרה שאיננה משאירה מקום לספק: "שני אירועים תאולוגיים מרכזיים התרחשו בהיסטוריה היהודית. ההתגלות בסיני וה'התגלות' באושוויץ";² במין תנועה מעגלית הוא גם מסיימו בדברים דומים, אלא שמוסיף שם מילה על תפילת אמת שמתייחסת לשבר בהירפאו:

רק תפילות המבטאות תחושות ותחינות אלה עשויות לרפא את הפצע הנורא שפצעה אותנו ההיסטוריה בדורנו, ורק הן יוכלו לצמצם את המרחק בין שני האירועים המרכזיים של ההיסטוריה היהודית, סיני ואושוויץ. אמן.³

אכן, הלב נמשך לסופה הרעיונית הזו, יש משהו ממגנט בהשוואה שבין סיני לאושוויץ, בין ההתגלות ל'התגלות'. ויחד עם זאת נציין; השבר שנשברו הלוחות בין סיני לאושוויץ גדול עד לאין שיעור, אבל קוויו ניתנים לסימון. לא צריך דמיון פורה במיוחד כדי לדמיין לוחות שבורים בקו שבר מסוים, קו שבר הנפער בדיוק במקום שכתוב 'לא תרצח', בדיוק במקום שכתוב 'אני ה'; במקום 'לא תרצח' נותר הריק. הקושי להתנסח בשפת אנוש על חללי השבר הריקים מחייב אותי לומר זאת שנית; איננו יודעים באיזה מקום בלוח המקורי עברו קווי השבר הקדומים אז במעמד הר סיני, אבל שברים נוסח ההתגלות באושוויץ, עמוקים ככל שיהיו, ממופים היטב.

מנגד, יש גם שברים קטנים; מטרידים, אך קשים למיפוי. יהודה עמיחי איננו דוד הלבני, הוא יהודה עמיחי. אני חושב שהוא מומחה גדול לשברים קטנים. את האחד מהם הוא הדגים בקובץ שיריו 'עכשיו וברעש', כותרתו 'מתן תורה':

בשעה שמשה ישב / אצל אלוהים בהר סיני וכתב / על הלוח, / ישבתי בקצה הכיתה, בפינה / וציירתי, חולמני, / פרחים ופנים, אווירונים / ושמות מקושטים. // עכשיו אני מראה לכם הכול: / אל תעשו ואל תשמעו!⁴

2. דוד הלבני, **שבירת הלוחות – תאולוגיה יהודית לאחר השואה**, ירושלים 2010, עמ' 13.

3. שם, עמ' 107.

4. **שירי יהודה עמיחי**, כרך ב, עמ' 94.

במה שנראה לכאורה כהתחכמות 'יהודה' עמיחית' אופיינית, מהתלה מצועצעת, הוא הופך את מעמד הר סיני לבנאלי, הכי בנאלי... כן, יש נקודת דמיון בין המקורי לבנאלי; הכיתה היא מסגרת שדומה לפחות בפרט אחד למעמד הר סיני – היותה מקום לימוד; גם הר סיני היה מקום לימוד. אכן, בכיתה לומדים על מעמד הר סיני, אבל בכל דבר אחר הכיתה היומיומית שונה מהמעמד החד-פעמי. יהודה עמיחי איננו מסתפק בשוני, הוא מוביל אותו לשבר, והדברים בולטים כמובן במיוחד בהצרת הסיכום שלו בשורת הסיים. אדם דתי מתקשה לחזור עליה, מתקשה להגיד מה לא... ובכל זאת, יש להודות, מדובר כאן בשבר, גם כאן נבעה סדק, שבר קטן, שבר שמוביל ילד אחד להגיד לא! 'לא נעשה ולא נשמע!' בניגוד למעמד הר סיני, בכיתה דווקא הלוח לא נשבר, על-פינו, לכאורה; ובכל זאת יש כאן שבר, שברון. במעמד הר סיני כולם היו בחזית, היה שוויון, כולם ספגו, כולם קיבלו. בכיתה יש מישהו שיושב בסוף, בקצה, לא בעניינים, מצייר פרחים, חולמני, מעופף, ואחר כך דחוי, ואחר כך זועק 'אל תעשו ואל תשמעו!'. הלוח בכיתה לא נשבר? טעות אופטית! הוא נסדק קלות ולכן הוא קשה למיפוי. ובכן, מישהו קרא את הכתוב בלוח הסדוק לאיננו.

בכוח 'נעשה ונשמע' הראשוני היהדות יכולה איכשהו לעמוד מול השבר הגדול שבין סיני לאשוויץ. קשה, קשה מאוד לעמוד דווקא מול השבר הקטן בכיתה שממנו בוקעת הזעקה האישית 'אל תעשו ואל תשמעו'. ולכן אם בסוף הכיתה יושב מישהו שלא קלט מה כתוב על הלוח, אולי פשוט צריך להעביר אותו מקום. להעביר מקום, תורה היא ולימוד היא צריכה – תורה שבעל-פה.

מושך לסיים דיון בקווי שבר ובאפשרות ריפויים בדברי תורה; לדידי יאה לכך במיוחד מקבץ המאמרים:

חכו ממתקים – ר' עזריה ור' אחא בשם ר' יוחנן אמרו: בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי, פרח נשמתן הה"ד (דברים ח כב): 'אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה'... ומתנו'. הה"ד (שיר השירים ה ו): 'נפשי יצאה בדברו'. חזר הדבור לפני הקב"ה ואמר: רבש"ע, אתה חי וקיים ותורתך חיה וקיימת, ושלחתני אצל מתים, כולם מתים. באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדבור; הה"ד (תהילים כ ט ד): קול ה' בכח קול ה' בהדר'. אמר ר' חמא: קול ה' בכח לבחורים; קול ה' בהדר לתשישין. תני ר' שמעון בן יוחאי: תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהן; הה"ד (שם י טיח): תורת ה' תמימה, משיבת נפש (שיר השירים רבה פרשה ו ב, עמ' קלח-קלט).

אכן, אחרי ש'פרחה נשמתן' – וכי יש שבר גדול מזה? – בא 'החזירה להן נפשותיהן'; תורה הפריחה ותורה החזירה!